

O ruskom pravoslávnom a slovenskom gréckokatolíckom diskurze, rečových stratégiách a taktikách v homíliách

Petríková, A.: *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2019. 231 s. ISBN 978-80-555-2202-9

Ján Gallo

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
jgallo@ukf.sk

V roku 2019 vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove monografickú prácu *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*, ktorú autorka – A. Petríková – ako novinku predkladá odbornej verejnosti v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0180/17 *Vplyv aktuálnych smerov lingvistického výskumu na jazykovednú terminológiu (v slovensko-poľsko-ruskom komparatívnom pláne)*. Recenzovaná monografia nadväzuje na autorkinu predchádzajúcu monografickú prácu *Propoved' kak komunikativo-kulturnyj fenomen* (2010), v ktorej sa prezentovala analýza kázne (rus. проповедь), bol vyčlenený náboženský štýl, jazykové, textové a intertextové prostriedky kompozičnej výstavby slovenskej gréckokatolíckej homílie a pravoslávnej kázne v ruskom jazyku. V recenzovanej monografii sa chápanie kázne dopĺňa a vníma ako prostriedok prepojenia medzi komunikantom a príjemcom na prenášanie a interpretáciu biblických udalostí s reflektovaním v personálnom a kolektívnom vedomí veriacich.

Základ monografie tvorí ruská pravoslávna homília ako komunikát, ktorý autorka dopĺňa aj útvarmi slovenských gréckokatolíckych homílií, pričom na základe pragmalingvistickej a kognitívno-lingvistickej analýzy exemplifikačného materiálu v počte 200 ruských a slovenských textov práca prezentuje chápanie a vysvetlenie podstaty náboženského diskurzu a jeho význam z hľadiska duchovného napredovania osobnosti.

Cieľom monografie je komplexne analyzovať náboženský diskurz (ruská pravoslávna a slovenská gréckokatolícka diskurzívna sféra), vymedziť jeho ústredné koncepty, opísať stratégie a taktiky v homíliách a taktiež určiť ich funkčnosť a efektívnosť. Cieľom je taktiež vymedziť jazykové prostriedky reflektujúce sa v stratégiách a taktikách. Po dôkladnom preštudovaní predloženej práce môžeme konštatovať, že stanovené ciele sa podarilo v plnej miere dosiahnuť. Prezentovaná komplexná analýza bezpochyby potvrdila autorkin pohľad na objekt výskumu umožňujúci podrobnejšie predstavenie vonkajších a vnútorných znakov ruskej pravoslávnej a slovenskej gréckokatolíckej diskurzívnej sféry vyvíjajúcej sa v kontexte historického, kultúrneho, sociálneho a jazykového prostredia.

Metodologický základ spracovania predloženej monografickej práce tvorí použitá metóda analýzy a interpretácie vybraných textov homílií. Použitie oboch metód hodnotíme pozitívne. Na opis obsahu a štruktúry jednotlivých konceptov je taktiež vhodne aplikovaná metóda sémanticko-kognitívnej analýzy.

Členenie prvej kapitoly (*Diskurz v súčasnej lingvistike*) na štyri podkapitoly, ktorých základ tvorí pohľad na problematiku diskurzu v diachrónnom a synchrónnom aspekte, je logické. V prvej podkapitole sa vymedzuje pôvod pojmu *diskurz*, pričom ide o náležité poukázanie na viacvýznamovosť, variabilnosť a neexistenciu všeobecného prijatia vymedzenia daného pojmu. V podkapitole 1.2 sa konfrontujú pojmy *diskurz* a *text* ako objekty lingvistického výskumu s doložením rôznorodých názorov renomovaných lingvistov domácej

a zahraničnej proveniencie. Stotožňujeme sa s názorom autorky, ktorá v rámci danej problematiky dospieva k záveru, že „v súčasných lingvistických výskumoch sa diskurz chápe ako, po prvé, konkrétna komunikačná udalosť, ktorá je fixovaná v písomných textoch a v ústnej reči, uskutočňovaná v konkrétnom komunikačnom priestore kognitívne a typologicky podmienenom; po druhé, súhrn tematicky zoskupených textov“ (s. 14). V danej podkapitole oceňujeme aj uvedenie vlastnej tabuľky konfrontovaných vlastností diskurzu a textu (s. 17). Aj v tomto prípade sa prikláňame k názoru autorky o rozhraničení daných pojmov na základe statiky a dynamiky a taktiež k názoru o veľmi tesnom spojení diskurzu a textu, kde sa diskurz poníma ako kognitívny proces spojený s rečovou činnosťou a text ako výsledok tohto procesu. V súvislosti s problematikou vzťahu textu a diskurzu vítame aj pripomenutie aktualizácie pojmov *verbálne správanie*, *komunikačná udalosť*, *komunikačná situácia*, *komunikačná činnosť* a *rečová situácia*. Podľa nášho názoru ponímanie diskurzu v súčasnej ruskej jazykovednej teórii podľa N. I. Formanovskej (2001) ako jedno z najkompaktnejších je opodstatnené, pretože v zhode s autorkou ide o „proces rečovej činnosti, ktorý zahŕňa celý súbor subjektívnych sociokultúrnych, špecificky národných, precedentných a stereotypných významov“ (s. 19). Pertraktovanie problematiky skúmania diskurzu z kognitívno-semiologických pozícií spolu s hodnotovo-významovým aspektom diskurzívnych praktík hodnotíme pozitívne. V podkapitole 1.3 ide o poukázanie na sociálny aspekt diskurzu, t. j. jeho fungovanie v širšom sociokultúrnom kontexte, pričom sa uvádzajú chápania diskurzu podľa M. Foucaulta, M. Pécheuxa, P. Sériota a J. S. Stepanova. Vymedzenie jednotlivých typov diskurzov na základe príznakov (rovina, funkčná sféra, národná príslušnosť, pohľad účastníkov komunikácie) je v podkapitole 1.4 funkčne a prehľadné.

Ťažiskovou témou 2. kapitoly je inštitucionálny typ diskurzu, ktorý autorka charakterizuje ako „vzorové verbálne konanie, ktoré sa stanovilo v spoločnosti a používa sa v konkrétnej komunikačnej sfére“ (s. 28). Inštitucionálny diskurz sa v podkapitole 2.1 definuje podľa M. Foucaulta (1969), pričom, podľa nášho názoru mohli byť uvedené aj novšie definície viacerých renomovaných lingvistov. Popri vymedzení niekoľkých typov diskurzu sa vhodne poukazuje na aktuálnosť ich výskumov enumeráciou mnohých ruských, ale aj slovenských lingvistov. V kontexte autorkinho výskumu inštitucionálneho diskurzu sa uvádzajú aj definície pojmov *inštitúcia* a *sociálna inštitúcia*, pričom konštatujeme, že hodnotenie inštitucionálneho diskurzu samotnou autorkou ako „druh komunikácie, účastníci ktorej – i keď sa navzájom nepoznajú – komunikujú v súlade s normami konkrétnej sociálnej inštitúcie“ (s. 21) je výstižné, zrozumiteľné a adekvátne vystihuje podstatu daného pojmu. V rámci modelovej štruktúry inštitucionálneho diskurzu, predstavenej v podkapitole 2.1.1, je vymedzených osem základných, hierarchicky organizovaných modulov, ktoré z hľadiska komunikačného procesu môžu v rozličných kombináciách participovať na prenose, vnímaní a interpretácii informácie. Jednotky, ktoré podliehajú analýze ústneho a písomného diskurzu, sú názorne predstavené na s. 35 a na základe nich je vymedzených sedem znakov charakteristických pre inštitucionálny diskurz (ibid.).

V úvodnej časti podkapitoly 2.2 sa okrem definícií náboženského diskurzu v užšom a širšom zmysle uvádza aj rôznorodá nomenklatúra v slovenčine a ruštine. V ďalšej časti sa pertraktujú dva typy inštitucionálneho diskurzu – pravoslávna a gréckokatolícka diskurzívna sféra, ktoré sa realizujú v niekoľkých komunikačných sférach. Ďalší autorkin výskum je vzhľadom na predmet výskumu v predloženej práci orientovaný na jednu z komunikačných sfér v rámci kresťanského diskurzu, akou je komunikácia v rámci cirkvi. Stotožňujeme sa s názorom autorky, že daná komunikácia je „základnou náboženskou inštitúciou a je jedným z možných priestorov na uskutočnenie dialógu členov istej komunity“ (s. 37). V súvislosti s komunikáciou v cirkvi sa v recenzovanej práci vhodne vysvetľuje aj jednoduchá a každému dostupná forma realizácie náboženského diskurzu – komunikácia človeka s Bohom, pričom na

základe nej sa na s. 39 uvádza aj schéma komunikačného modelu hierarchie účastníkov náboženského diskurzu v porovnaní s komunikačným modelom podľa českého lingvistu R. Göttlichera (2003). Je na mieste, že aj vnútorný dialóg sa v práci považuje za súčasť náboženského diskurzu, pričom sa taktiež uvádza schéma daného komunikačného modelu podľa R. Göttlichera (ibid.). Víťame skutočnosť, že okrem človeka a Boha ako účastníkov náboženského diskurzu sa na s. 41–42 prezentujú aj ďalšie komunikujúce subjekty – anjelské bytosti. Schéma danej sakrálnej komunikácie je prehľadne znázornená na s. 42. Ďalej sa uvádzajú aj štyri predpoklady úspešnej komunikácie a v rámci náboženského diskurzu sa taktiež vymedzujú „univerzálne hodnoty“ – život, láska, dobro, spravodlivosť, milosrdenstvo (s. 44), ktoré, v zhode s autorkou, „uznáva celé ľudstvo“ (ibid.), pričom pozitívny efekt homílie vidí v empatickom prístupe kazateľa, „keď sa dokáže vžiť do situácie druhého človeka, ponoriť sa do jeho myšlienkovej, citovej sféry“ (ibid.).

Podkapitola 2.2.1 (*Náboženský diskurz ako rituálny akt*) je venovaná problematike rituálu s uvedením definície pojmu *rituál*, jeho druhov (verbálny, neverbálny) a rôznych chápaní (napr. ako iniciácia, ako kultúrny text). Na základe svojich predpokladov A. Petříková dospieva k záveru, že „náboženský diskurz kresťanskej konfesie je rituálnym aktom, pretože má 1. cyklickú povahu (náboženské sviatky), 2. scenár (liturgia), 3. jednoznačnú štruktúru aktérov, 4. temporálnosť, 5. symbolickosť (oblečenie duhovenstva, ikony)“ (s. 48). Aj v tomto prípade sa stotožňujeme s názorom autorky, ktorá homíliu pokladá za súčasť náboženského diskurzu a hodnotí ju ako žáner, ktorý „patrí do sféry rituálnej náboženskej komunikácie“ (ibid.).

V podkapitole 2.3 sa rieši problematika vzťahu diskurzu a komunikácie a na základe uvedeného príkladu (pastiersky list pravoslávneho patriarchu Kirilla v súvislosti s 25. výročím tragédie v černo-byľskej elektrárni, v ktorom zdôrazňuje sociálne a historické dôsledky katastrofy pre ľudstvo) súhlasíme s názorom A. Petříkovej, že „komunikácia nie je možná bez diskurzu“ (s. 52). Oceňujeme, že autorka do ďalšej časti danej podkapitoly zaradila v rámci náboženskej komunikácie aj dôležitú problematiku správneho oslovenia predstaviteľov Cirkvi s doložením názorných príkladov zo slovenského gréckokatolíckeho a pravoslávneho prostredia (s. 53–54). Podkapitola 2.3.1 je venovaná problematike adresáta a adresanta náboženského diskurzu, pričom sa vysvetľujú aj otázky religiozity. Na základe dvoch druhov religiozity – zvnútornenej a vonkajškovej sa uvádza aj osem kritérií, podľa ktorých je možné určiť prejavy religiozity u komunikanta. V súvislosti s kategóriou adresáta náboženského diskurzu vysoko hodnotíme aj autorkino poukázanie na päť typov veriacich na Slovensku (cirkevne založený, tradične náboženský, liberálne náboženský, nábožensky ľahostajný a nenáboženský typ), čo porovnáva s typológiou ruskej religióznej jazykovej osobnosti (vovedený do cirkvi (cirkevník), pokrstenec, neophytos, cudzí a odpadlík) podľa I. V. Bugajevovej (2005). Kazateľ ako predstaviteľ Cirkvi sa z hľadiska kategórie adresanta (informačného mediátora) v práci právom považuje za osobu, ktorá sa s človekom kontaktuje verbálne či neverbálne, pričom ide o formovanie živej komunikácie. V danej podkapitole sa taktiež pertraktuje problematika subjektu náboženskej inštitúcie v pravoslávnej cirkevnej hierarchii (rehoľné kňazstvo, svetské kňazstvo) spolu s tromi stupňami kňazstva (diakon, presbyter, biskup) s poukazaním na reálnu skutočnosť, že „každý cirkevný subjekt tvorí spolu s veriacimi jeden celok, t. j. náboženskú inštitúciu príslušného konfesijného typu“ (s. 60–61).

V podkapitole 2.4 (*Znakový priestor náboženského diskurzu*) ide o prezentovanie problematiky semiotického prístupu k výskumu diskurzívnych osobitostí náboženstva, pričom sa na s. 62–63 vhodne uvádza typológia neverbálnych znakov. Ide o ikony, indexy a symboly. Okrem nich sa prezentujú aj iné prítomné neverbálne znaky v náboženskom diskurze, akými sú rôzne znaky – artefakty. Prínos v danej časti predstavuje aj opis pravoslávneho chrámu z

hľadiska jeho smeru, častí a architektonickej symboliky, čo určite ocení aj menej odborne zdatný čitateľ v danej oblasti. Aj uvedenie enumerácie a stručného opisu ďalších znakov – artefaktov (predmety oltára, bohoslužobné predmety, antimins, bohoslužobné a jednotlivé cirkevné rúcha – diakonské, presbyterské, biskupské) v danej podkapitole hodnotíme pozitívne. Víťame aj fakt, že sa neopomínajú nielen verbálne znaky (prosba o požehnanie, odriekanie modlitieb), ktoré umocňujú význam neverbálnych znakov, ale ani symbolika farieb. V súvislosti s problematikou znakov je možné akceptovať názor, že aj subjekty náboženstva a duchovného otca sa v niektorých situáciách považujú za znak. Znaková podstata duchovného je explicitne vyjadrená v štyroch aspektoch s doloženými príkladmi. V danej podkapitole sa taktiež neopomínajú ani ikonické znaky: znázornenie kríža a meno, ktoré v zhode s autorkou „vystupuje ako symbol presahujúci hranice znaku“ (s. 71). V závere danej podkapitoly sa stotožňujeme s názorom autorky o súhrne rozmanitých znakov, ktoré tvoria náboženský diskurz, v ktorom sú symbolické ikony kombinované s verbálnymi znakmi.

V podkapitole 2.5 (*Funkcie náboženského diskurzu*) ide o zamyslenie sa nad významom jazykových funkcií (komunikatívna, fatická, apelatívna, emotívna, informatívna, regulatívna) v náboženskom (v recenzovanej práci pravoslávnom a gréckokatolíckom) diskurze, čo je doložené výberom adekvátnych ruských príkladov s niektorými pendantmi v slovenčine. V tejto podkapitole sa hovorí aj o textoch používaných v cirkevnej komunikácii, t. j. listoch (rus. послания), napr. duchovných, sviatočných a nesviatočných. Okrem uvedených jazykových funkcií sa v danej kapitole uvádzajú aj iné špecifické funkcie v náboženskom diskurze, akými sú performatívnosť (explicitné a implicitné performatívy), strategická funkcia, funkcia kompenzácie skúmaného diskurzu a magická funkcia (cirkevné úkony, tajomstvo svätej Eucharistie, večné sľuby, sľub chudoby a čistoty, sľub mlčanlivosti). Modlitbová funkcia sa považuje za špecifickú a jednu z nosných funkcií náboženského diskurzu.

V rámci recenzovanej práce vysoko oceňujeme zaradenie podkapitoly 2.6 (*Hodnoty náboženského diskurzu*), ktorá aj pre nenáboženský typ čitateľa predstavuje veľký zdroj poučenia. V úvodnej časti ide o charakteristiku pojmu *hodnota*, uvádza sa všeobecné členenie hodnôt a ich rozdelenie na vitálne, sociálne, politické, morálne, náboženské a estetické s cieľom prepojiť hodnoty a jazyk. Taktiež sa prezentuje názor J. Horeckého (2001) o celých reťazcoch hodnôt – hodnotovej sústave – a uvádza sa aj pokusne vypracovaný katalóg hodnôt (utilitárne a emocionálne) podľa S. Dorotíkovej (1980). Na s. 89 sa prezentuje členenie hodnôt na niekoľko skupín (supermorálne, morálne, utilitárne a subutilitárne) a v rámci náboženského diskurzu sa hovorí o „supermorálnych hodnotách“ (ibid.), t. j. náboženských dogmách, ktoré „určujú správanie sa človeka k Bohu“ (ibid.). V ďalšom kontexte danej problematiky sa na s. 90 uvádzajú štyri základné funkcie hodnotového systému. Na s. 91 sa plne sa stotožňujeme s autorkiným tvrdením o kultúre ako svete hodnôt a prostriedkov, ktoré využíva spolu s realizáciou cieľov, čím sa prezentuje kresťanský axiologický základ rešpektujúci morálne a sakrálné hodnoty. V súvislosti s tým sa poukazuje na chápanie hodnoty ako absolútneho dobra, z čoho vychádza kresťanstvo. Na s. 91 sa uvádzajú aj štyri základné funkcie hodnotového systému a následne na s. 92 sa prezentuje klasifikácia kresťanských hodnôt v rámci jednotlivých skupín (ontologické, antropologické, etické, estetické, kognitívno-mystické, symbolické, sociálne) so zodpovedajúcimi slovnými jednotkami (aj v preklade do ruštiny). V ďalšej časti sa podrobnejšie opisujú a vysvetľujú niektoré dôležité kresťanské hodnoty a duchovné skúsenosti cirkvi reflektujúce sa v rôznych bohoslužobných textoch.

Podkapitola 2.7 je v rámci konfesionalnej komunikácie venovaná problematike konceptov, spomedzi ktorých za základné koncepty konfesionalnej komunikácie možno považovať vieru, Boha, lásku, ducha, dušu, pravdu a večnosť. V ďalšej časti sa akcentujú základné pravoslávne koncepty (mysticko-dogmatické, mysticko-asketické, životné hodnoty), pričom koncept *viera* v rámci životných hodnôt považujeme v zhode s autorkou za unikátny

kultúrny koncept náboženského diskurzu. Je nanajvyš pozitívne, že v ďalšej časti danej podkapitoly sa mu venuje patričná pozornosť.

V rámci náboženského diskurzu sa v recenzovanej práci neopomína ani kategória času a priestoru, ktorej je venovaná samostatná podkapitola 2.8 (*Kategória času a priestoru v náboženskom diskurze*). V úvodnej časti ide okrem enumerácie a vysvetľovania rôznych druhov času o podrobnejší výklad pojmu *diskurzívny čas*. V ďalšej časti na základe uvažovania o čase ako psychologickom fenoméne, t. j. čase „prežívaného a prežitého“ (s. 112), sa vyčleňuje vnútorný čas, vonkajší čas (čas a priestor), čas ako túžba, myšlienka (subjektívny čas) ako základné predstavy kategórie času v jazyku. V ďalších častiach danej podkapitoly sa hovorí i o čase života, sakrálnom čase a vo vzťahu k inštitucionálnemu diskurzu aj o chronotope (časopriestore). V rámci záverov danej podkapitoly sa stručne vysvetľuje fyzický, metafyzický, individuálny a duchovný čas, ako aj sakrálnosť náboženského času. Akceptujeme autorkino vnímanie kategórie času ako univerzálnej, kolektívnej, ale aj individuálnej hodnoty prispievajúcej do všeobecného systému iných hodnôt.

V prvej podkapitole tretej kapitoly (*Rečové pôsobenie ako produktívny druh rečovej činnosti v náboženskej komunikácii*) sa vysvetľuje problematika komunikácie, komunikačného a rečového pôsobenia, pričom sa uvádzajú náležité prostriedky a faktory používané počas pôsobenia rečou. Osobitne sa vyčleňujú typy rečového pôsobenia (sociálne, vôľové, vysvetľovanie a informovanie, hodnotiace a emocionálne). V ďalšej časti ide o výstižný opis mechanizmu rečového pôsobenia a jeho aplikáciu u hovoriaceho. Súhlasíme s autorkou, že daný mechanizmus sa reflektuje v zmene konceptov rečového pôsobenia. Rečové pôsobenie sa podľa teórie rečovej činnosti považuje v zhode s autorkou za „zložitú formu rečovej činnosti“ (s. 122) a z pohľadu kognitívnej sémantiky za „osobitný druh ľudského konania, do organizácie ktorého sú zakomponované strategické ciele na dosiahnutie takých zmien štruktúry recipientovho poznania, ktoré by spôsobili určité zmeny jeho intencnej sféry“ (s. 123). V podkapitole 3.2 sa na základe dôkladne realizovaného výberu exemplifikácie demonštruje rečové pôsobenie homílie (prejavu kazateľa), ako jedného z hlavných žánrov náboženského diskurzu, na rozum a city adresáta s cieľom, „aby sa recipient chcel zapojiť do vnútorného dialógu nielen s kňazom, ale najmä s Bohom“ (s. 126). Rečové a komunikačné stratégie pôsobenia na recipienta sa v podkapitole 3.3 vysvetľujú spočiatku len všeobecne, ale v podkapitole 3.4 sa už podrobnejšie opisujú diskurzívne stratégie náboženského diskurzu najčastejšie sa objavujúce v homíliách (komunikačná, apelujúca, podporujúca, hodnotiacia a kontrolujúca stratégia). Náležitá pozornosť je venovaná aj ďalším stratégiám náboženského diskurzu (organizujúca, modlitbová, svedná a obradová). V podkapitole 3.5 sa skúma rečová stratégia sebaidentifikácie a jej realizácia prostredníctvom sémantickej opozície *vlastný – cudzí*. Neopomína sa ani realizácia stratégie sebaidentifikácie pomocou taktiky kritiky a varovania. V podkapitole 3.6 ide o analýzu argumentačnej stratégie, v rámci ktorej sa akcentuje analýza dvoch taktík: taktika apelácie na autoritu a texty Evanjelia a taktika používania rôznych príkladov. V podkapitole 3.7 ide o analýzu nosnej stratégie žánru homílie – vysvetľujúcej stratégie, ktorá sa realizuje pomocou taktík pojmovej kategorizácie, obraznej kategorizácie (realizovaná prostredníctvom metafory) a axiologického zamerania. Na základe výkladu problematiky tretej kapitoly možno konštatovať, že autorkin výskum jasne preukázal použitie takých stratégií a taktík na vedomie a podvedomie adresáta v homíliách, v dôsledku čoho sa mení jeho nazeranie na okolitý svet s nadobúdaním nových foriem správania.

V závere konštatujeme, že recenzovaná monografická práca, spracovaná na základe adekvátne stanovenej metodológie, je napísaná kultivovaným jazykom, kompozične správne členená, prehľadná a prístupná. Práca svojím aktuálnym a moderným spracovaním nepochybne obohacuje knižný trh s pomerne úzkou paletou pôvodných monografických prác zameraných na výskum náboženského diskurzu. Dovoľme si tvrdiť, že publikácia si od svojho vydania

určite našla prvých adresátov, či už z radov lingvistov, filozofov alebo teológov. Táto odborne erudovaná práca ako celok pôsobí priaznivo a zaslúži si preto svoje miesto a náležitú pozornosť aj popri iných publikáciách zameraných na problematiku diskurzu.

Literatúra:

БУГАЕВА, И. В. (2005): Языковая личность в религиозном дискурсе: к постановке проблемы. In: *Язык и социум*. Материалы VI Международной научной конференции 3 – 4 декабря 2004. Т. 1. Минск: РИВШ, с. 12–15.

DOROTÍKOVÁ, S. (1980): *Filozofia a problém hodnoty*. Bratislava: Pravda.

ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И. (2001): Высказывание и дискурс как основные единицы общения. In: *Русский язык: исторические судьбы и современность*. Тр. и материалы конгресса. Москва: МГУ, с. 19.

ФУКО, М. (1969): *Что такое автор?* Выступление на заседании французского философского общества 22 февраля 1969 г. в Колледж де Франс под председательством Жана валя. [Cit. 2013-11-12]. Dostupné na internete: <<http://www.philosophy.ru/library/foucault/aut.html>>

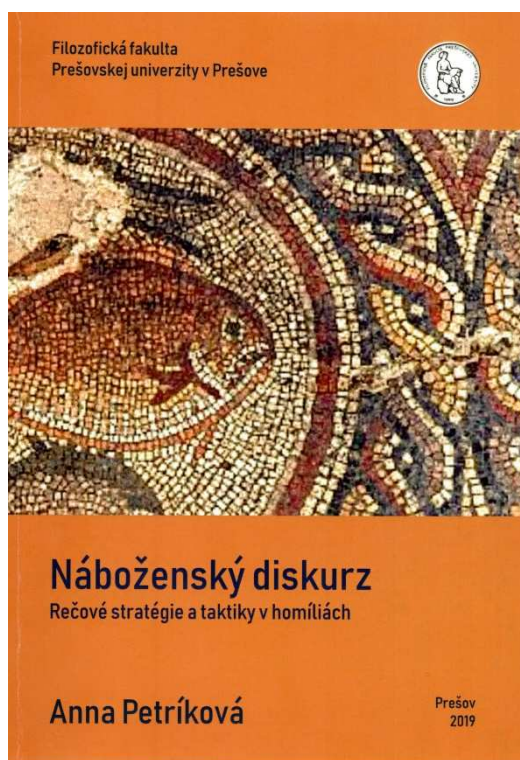
GÖTTLICHER, R. (2003): Modlitba jako komunikát. In: *Teologické texty*. [Cit. 2015-06-03].

Dostupné na internete: <<http://http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-5/modlitba-z-hlediska-lingvistickeho.html>>

НОРЕЦКÝ, J. (2001): Jazykové vedomie. In: S. Ondrejovič (ed.): *Človek a jeho jazyk. 2. Jazyk ako pamäť kultúry*. Bratislava: Veda, s. 109–116.

ПЕТРИКОВА, А. (2010): *Проповедь как коммуникативно-культурный феномен*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

PETŘÍKOVÁ, A. (2019): *Náboženský diskurz. Rečové strategie a taktiky v homiliách*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Obrázok 1 Vrchná časť obálky recenzovanej monografickej práce *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homiliách* (2019)